

Sovjetski Savez pre Drugog svetskog rata

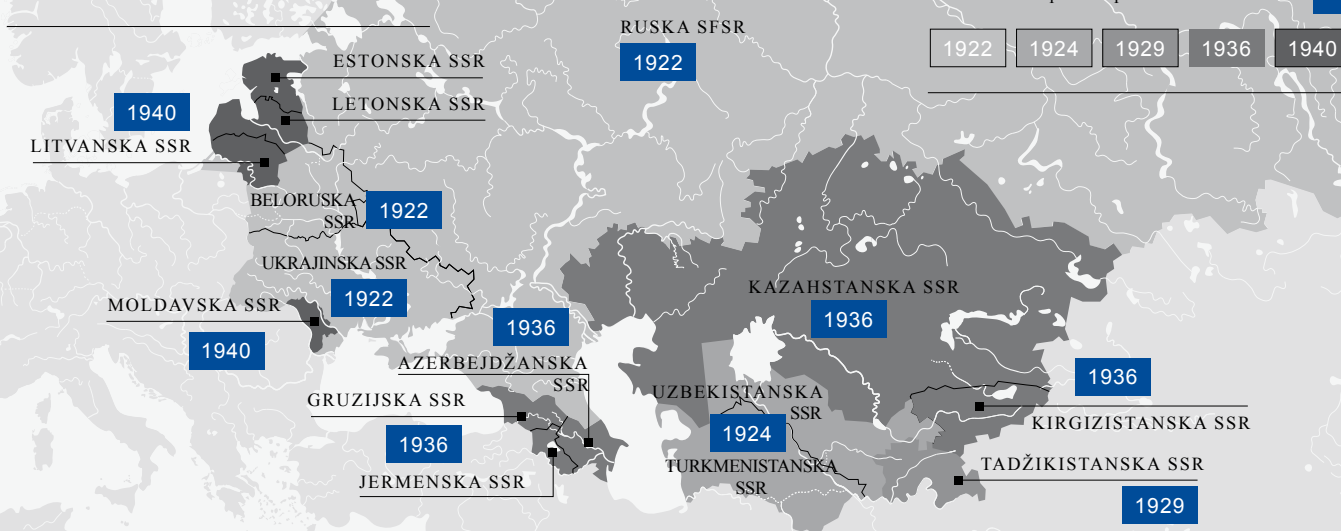
Elena Marushiakova,
Veselin Popov

Državne i političke norme | „Sveruska unija Cigana” | „Ciganski kolhozi” (zadruge) | Ciganske zanatske radne zadruge | Romski jezik i književnost | Obrazovanje | „Romen pozorište” | Represije 1930-ih | Preokret u nacionalnoj politici

➤ *Stvaranje Sovjetskog Saveza često se naziva „velikim istorijskim eksperimentom” koji je odredio sudbinu znatnog dela sveta i mnogih ljudi. Politika prema Romima u Sovjetskom Savezu deli se na dva jasno odvojena perioda, zasnovana na dva radikalno različita principa: Od stvaranja Sovjetskog Saveza do 1938. godine vodeći princip bio je tretiranje Roma kao zasebnog naroda, koji bi trebalo da se razvija kao sastavni deo sovjetskog društva; nakon 1938. godine model se promenio, „specijalni” pristup ustupa mesto „glavnom pristupu” i Romi se, pre svega, smatraju integralnim delom sovjetskog društva.*

SOVJETSKI SAVEZ 1922 – 1940. III.1

Datumi kada su republike postale članice SSSR-a

UVOD

Velika oktobarska socijalistička revolucija 1917. godine i kasniji građanski rat rezultirali su radikalnim socijalno-političkim promenama. Novi, radikalno promenjeni tip države, Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR), osnovan je umesto Ruskog carstva, s novim ekonomskim relacijama, socijalnom strukturom, političkim

i kulturnim standardima. U ovim uslovima Romi su postali tema državne politike i postepeno su pokušavali da nađu svoje mesto u novim okolnostima i da se prilagode novoj stvarnosti.

Građanski rat, strana intervencija, kaos u socijalnom životu, generalni kolaps ekonomije i rapidno osiromašenje stanovništva rezultiralo je pogoršanjem položaja Roma. Mnogi od njih nastavili su svoj tradicionalni

(polu-) nomadski način života, a drugi deo njih, koji su već bili nastanjeni u gradovima, vratili su se putujućim zanimanjima. Mali deo romske „muzičke elite” uspeo je da emigrira zajedno s „belim” Rusima. Ukupni broj Roma, prema popisu iz 1926. godine, iznosio 61.299. Relativno mali broj, 20,9%, živeo je u gradovima, dok je više od 2/3 nastavilo da živi svojim putujućim načinom života.

BUĐENJE „USPAVANE LEHOTICE” – „SVERUSKA UNIJA CIGANA”

„Sveruska unija Cigana” formulisala je svoje ciljeve u skladu s duhom dominirajuće ideologije – da ujedini Rome, da ih privuče ka „socijalno korisnom radu”, da im pomogne u stvaranju zadruga i komuna, da organizuje lutajuće Rome u njihovom prelasku ka statičnom načinu života, da osnuje večernju nastavu i nedeljne škole, klu-

bove i biblioteke, da objavljuje novine, knjige udžbenike i brošure na romskom jeziku, da suzbije pijanstvo, prosjačenje i proricanje sudbine.

„Sveruska unija Cigana” poslala je Aleksandra Grahovskog kao svog predstavnika u Belorusiju 1926. godine. U Minsku, 29. septembra 1926, održan je sastanak grupe Roma aktivista, tokom kog je jedan od prisutnih, G. Toura, istakao „da se ciganska nacija, kao uspravna lepota, probudila iz svog dubokog sna od čarobnice revo-

„NOVA SREĆA” NA „CRVENOM PUTU” – „CIGANSKI KOLHOZI”

„Ciganski kolhozi” su stvarani na različite načine. Mnogi predstavnici Roma su direktno prišli Sveruskom centralnom izvršnom komitetu sa zahtevom za pomoć za njihovo nastanjanje, ipak, često su samo uzimali sredstva za finansiranje i nestajali, ili su odlazili na mesta na kojima su želeli da se nastane, uzimali kredit, opremu za farme, stoku, itd, ali su ubrzo sve prodavali i odlazili u drugo područje.

„Ciganski kolhozi” osnivani su u raznim područjima Ruske Sovjetske Federativne Socijalističke Republike,

Ukrajinske i Beloruske Sovjetske Socijalističke Republike i sovjetskih republika u centralnoj Aziji. Većina njih su bili siromašni, nisu imali dovoljno stoke niti zemljoradničke opreme, njihova organizacija je bila loša, primanja su bila niska, pojedine porodice su stalno napuštale kolhoze, itd, ali bilo je i izuzetaka. „Ciganski kolhozi” bili su relativni uspešni u regionu Smoljenska (gde je tendencija prema naseljavanju Roma postojala pre Oktobarske revolucije), u stepskoj regionu severnog Kavkaza (gde je bilo mnogo slobodne zemlje), i u određenoj meri u regionu Belgoroda i Volge.

Između ostalog, vodeći „Ciganski kolhozi” pomenuti u sovjetskoj štampi su „Ciganski rad“ („Tsiganskij trud”) zadruga na severnom Kavkazu, „Sloboda“ („Svoboda”) u

DRŽAVNE I POLITIČKE NORME

Sovjetska moć je početkom 1920-ih držala pod kontrolom celu teritoriju SSSR-a i postepeno je dolazilo do ekonomske i socijalne stabilizacije. Vlasti su intenzivnije počele da se bave nacionalnim i etničkim pitanjima u ovoj ogromnoj zemlji, gde je živelo mnogo različitih naroda (između 150 i 200 naroda sudeći po raznim krite-

rijumima). Istovremeno, velikom broju naroda nije garantovano pravo da osnuju svoje državne i administrativne institucije, već samo socijalno-političke i kulturne strukture. Romi su bili među njima, i za njih je odsustvo takve institucije možda bilo i najopravdanije s obzirom na njihov relativno mali broj, njihov pretežno nomadski način života, njihovu naseljenost na širokom prostoru i, pre svega, nedostatak elite koja bi zahtevala osnivanje državnih i administrativnih institucija.

Tokom postojanja SSSR-a i njegovog zakonodavstva, Romi se ni na koji način nisu razlikovali od desetina ljudi u sličnoj situaciji (bez svojih teritorijalnih i administrativnih formacija). Štaviše, do 1932. godine nije bilo ličnih pasoša niti sličnih identifikacionih dokumenata u kojima bi se navodio nacionalni identitet; pasoši su izdavani samo za put u inostranstvo, a nacionalnost se u njima nije navodila.

„SVERUSKA UNIJA CIGANA”

Predstavnici bivše romske muzičke i umetničke elite, koji su u prošlosti bili tesno povezani s visokim društvom u bivšem Ruskom carstvu, bili su prvi koji su se okupili pod barjakom nove „proletarijatske” ideologije. Prva romska komsomolska grupa („Komsomol” je skraćena za ruski naziv „Savez komunističke omladine”) osnovana je u Moskvi 1923. godine, sa

Ivanom Rom-Lebedevom na čelu. Kasnije je ova grupa postala dobrovoljačko društvo, koje je započelo propagandu među Romima.

Stvaranje romskih organizacija i asocijacija bilo je pod stalnom kontrolom partije i administracije sovjetske države. Uz pomoć sovjetske države, 1925. godine dobrovoljačko društvo postalo je „Sveruska zajednica Cigana”. Andrej Taranov, član Sveruske komunističke partije (boljševika), bio je izabran za predsedavajućeg. Sekretar je bio Rom-Lebedev, koji je pred-

stavljao Rome u Odseku za nacionalna pitanja Sveruskog centralnog izvršnog komiteta. [II. 2]

Raspuštanje „Sveruske unije Cigana” 1928. godine nije značajnije uticalo na državnu politiku vođenu u skladu sa ciljevima koji su navedeni u njenim statutima; štaviše, ona je postala aktivnija i efikasnija. Većina članova bivše unije, ukupno oko 640, uključujući većinu vođstva, bila je na različite načine angažovana u realizaciji ove politike.

lucije". U Beloruskoj Socijalističkoj Sovjetskoj Republici doneta je odluka o statutima buduće „Unije Cigana”, koju je potpisao Narodni komesarijat unutrašnjih poslova Beloruske Socijalističke Sovjetske Republike, i počele su pripreme za osnivanje nove unije. Ipak, nakon raspuštanja „Sveruske unije” tema više nije bila aktuelna.

„Sveruska unija Cigana” postojala je relativno kratko i bila je raspuštena odlukom NKVD 15. februara 1928. godine. Razni razlozi dati su za tu odluku – „od-

ustvo proleterskog sloja na nivou uprave” (od 23 člana u upravi, 9 su u prošlosti bili trgovci konja), slabe organizacione aktivnosti (Unija je potpala pod otvorene državne sekcije), nezadovoljavajući rezultati u pokušaju podsticanja putujućih Roma da se nastane, unutrašnji konflikti, slabo finansijsko uređenje (nedostajalo je 15.000 rubalja iz platnog bilansa), itd.

II. 2

selu Kardimovo, blizu Smoljenska, „Novi život“ („Novaja Žiznj”) u regionu Gorkog (Njižnij Novgorod), „Nova sreća“ („Novoje Ščastije”) u Sarapulu u regionu Sverdlovska (Jekaterinburg), „Crveni put“ („Krasnij put”) u Sumskom regionu u Ukrajini i „Lozovaja” u regionu Harkova u Ukrajini.

Teško je napraviti tačnu listu „Ciganskih kolhoza”, jer su se neki delovi lako otepljivali, drugi bi bili transformisani i novi osnivani. Često su takozvani mešani kolhozi bili osnivani preko amalgamacije (administracije) ljudi iz dveju malih zajednica unutar regiona. Primer su dva „cigansko-jevrejska kolhoza” (region Vitebska, Belorusije i Kirovgrada, Ukrajine), ili „cigansko-nemački kolhoz” (u blizini Jevpatorije, Krima), koji je kratko trajao tokom 1930-ih.

„Ciganski kolhoz” u „hutoru” (vrsta naselja zemljoradnika) Krikunovo često se pominje u književnosti. Zapravo, ovo je prvi „ciganski kolhoz”, osnovan pre no što je država usvojila navedene normativne dokumente. Pedeset romskih porodica, predvođeno A.P. Krikunovom, stiglo je u stepe severnog Kavkaza blizu stanice Dvojnaja, naselili se na slobodnoj zemlji i otvorili svoju zadrugu u proleće 1925. godine. Tri godine nakon otvaranja bilo je 300 ljudi (70 porodica) i zadruga je imala 4.700 oranica, 40 konja (očigledno nedovoljno za obrađivanje zemlje), 1 bika, 6 volova i 3 kamile.

II. 3

„CIGANSKI KOLHOZI” (ZADRUGE)

Godine 1926. Prezidijum Sveruskog izvršnog komiteta i Savet narodnih komesara SSSR-a je doneo odluku u kojoj vlastima saveza republika predlaže da se preduzmu koraci za prioritete mere kako bi se dodelila zemlja „Ciganima” koji žele da se nastane, i garantovale dodatne povlastice. U novoj odluci iz 1928. godine, pomenute vlasti su bile obavezne da prioriteto obezbede zemlju za „Cigane” koji žele da se nasele, i da svakoj „ciganskoj” porodici daju od 500 do 1.000 rubalja. Osnovana je komisija za dodelu zemlje lutajućim „Ciganima”, u koju su ušli i predstavnici „Sveruske unije Cigana”.

Preduzete su mere kako bi se osnovali „ciganski kolhozi” (zadružna imanja). Do kraja 1927. godine ukupno

500 romskih porodica dobilo je zemlju i osnovano je devet zadružnih imanja. Godine 1931-1932, u periodu masovne kolektivizacije, posebna pažnja poklonjena je preseljenju Roma, koji su bili voljni da se nastane u nenaseljenim stepama južne Rusije. Centralna uprava zadruga formirala je „Odsek za rad s Romima” za 222 porodice, koje su čekale da se presele u novoosnovane „Ciganske” zadruge. Data je instrukcija za „Ojačavanje rada ciganskih kolhoza”, u kojoj se zahteva otvaranje crèche-a, zdravstvenih centara i škola u zadrugama, i istovremeno „čišćenje ciganskih kolhoza od kulaka” (bogatih zemljoposjednici; među Romima nije bilo „kulaka”). [II. 3]

Sovjetska propaganda (uključujući romsku štampu) predstavljala je proces naseljavanja i stvaranja „ciganskih kolhoza” kao volonterski proces, koji se širio među lutajućim Romima. Uprkos pompeznom i očigledno netačnom

tonu propagande, ovo je delimično bilo istinito. Ipak, nezavisno od svih napora sovjetske države, rezultat je bio više nego skroman. Godine 1932. formirano je 25 „ciganskih kolhoza”, sa 490 porodica, a 1938. godine broj kolhoza se popeo na 52, obuhvatajući 2-3 % ukupnog romskog stanovništva u SSSR-u. Da su sovjetske vlasti za svoj glavni cilj imale nastanjivanje nomadskih Roma, rezultati ne bi bili ovako skromni.

Poslednji državni akt, koji se bavio „ciganskim kolhozima” bio je dekret od 4. aprila 1936. godine „O merama za zaposlenje lutajućih (Cigana) i poboljšanje ekonomskog kulturnog i životnog standarda zaposlenih Cigana”. Prema ovom dekretu, trebalo je preduzeti mere za kasnije uključivanje lutajućih „Cigana” u zanatske radne zadruge, kolhoze, „sovhoze” (državna imanja), industriju, kao i za poboljšanje životnih uslova u njihovom prelasku ka statičnom načinu života.

CIGANSKE ZANATSKE RADNE ZADRUGE

Još jedan način realizovanja državne politike prema Romima bilo je stvaranje „Ciganskih zanatskih radnih za-

druga” („artelja”) u gradovima. Cilj njihovog osnivanja u početku je bio da ne samo da Rome koji su živeli u

„NOVI NAČIN ŽIVOTA” – „CIGANSKI ARTELJI”

Pošto je NEP zaustavljen „ciganske zanatske radne zadruge” nastavile su da se razvijaju, i pojavili su se, takođe, novi oblici proizvodnje. Tri nova velika „ciganska artelja” osnovana su u Moskvi 1927. godine - „Ciganska hemijska industrija“ („Cighimprom”), „Ciganska hemijska laboratorija“ („Cighimlabor”) i „Ciganska prehrambena industrija“ („Cigpiščeprom”). Dugačka imena ne treba da nas zbunjuju, zapravo to su bile male zadruge, koje su proizvodile razne vrste boja, hemijskih deterdženata i ambalaže za prehrambene proizvode. Samo u Moskvi 1931. godine bilo je 28 „ciganskih artelja”, koji su okupljali 1.351 člana (s njihovim porodicama 3.755 ljudi) – „Vojni transport” (državno preduzeće za proizvodnju zupčanika), „Rumunski stranac”, „Prvi srpsko-rumunski”, „Crveni Transbajkalski”, „Grčko-rumunski”, „Srpsko-rumunski”, „Staljin”, „Novi život”, „Emigranti sa Crnog mora”, „Drugi srps-

ko-rumunski”, „Internacionalni”, „Konzervar iz Tiflisa”, itd. Česti nazivi rumunski, srpski, grčki pokazuju da su Romi (uglavnom Kalderaši) došli iz ovih zemalja i da su obično zadržavali svoje strane pasoše.

Najveći „ciganski artelj” bio je „Način života nacionalnih manjina“ („Nacmenjbit”) u Lenjingradu osnovan 1934. godine u kom je radilo oko 200 ljudi, praveći bakarne kazane, čelične kazane i ostale posude od metala. Ipak, većina „artelja” bili su manji i osnivani su istovremeno s nastanivanjem lutajućih Roma. Stoga je u decembru 1936. godine 12 porodica Roma Kalderaša želelo da se nastani u gradu Joškar-Ola, prestonici Marijske Autonomne SSR i osnovali su svoj „artelj” za proizvodnju metalnih kućnih potrepština. „Artelj” „Oganj revolucije”, na sličan način je osnovan u Staljingradu 1936. godine; lokalni izvršni komitet je dodelio besplatnu pomoć u iznosu od 464 rublje i odobrio zajmove za organizaciju i poboljšanje životnih uslova.

II. 4

ROMANI PUBLIKACIJE OD 1927. DO 1938. GODINE.

Časopis „Romani Zarja” (Romska zora) počeo je da izlazi 1927. godine. Od 1930. godine sve do 1932. godine bio je zamenjen časopisom „Nevo Drom” (Novi put). Časopis „Butyaričko Roma” (Radnici Romi) jednom je objavljen 1932. godine. Časopisi, uglavnom na romskom jeziku (romani), pretežno su sadržali različite materijale, uključujući romski folklorni i književni rad. Količina objavljene literature na romskom jeziku je impresivna. Objavljena literatura deli se na nekoliko glavnih

kategorija: socijalnu i političku, marksističko-lenjinističku; na „kolhoz” izdanja; tehničku i vezanu za proizvodnju; narodnu nauku; beletristiku (romskih autora, i u prevodu na romski jezik). Između 1931. i 1938. godine, 292 različita naslova objavljena su na romskom jeziku. Mnoge od ovih publikacija imaju karakteristike sovjetske propagande tog perioda, sudeći prema njihovim naslovima koji su dovoljno uverljivi, npr. „Žene radnice, ne verujte u Boga”, „Šta je sovjetska moć pružila Cigankama”, itd.

gradovima nego i veliki broj nomadskih Roma okrene ka statičnom životu. Prvi romski „artelji” bili su otvoreni nekoliko godina pre nego što je država započela politiku podržavanja. „Ciganskaja artelj” – „Ciganska zanatska radna zadruga” – već je postojao 1923. godine u Moskvi, i njegov

ovi članovi su uglavnom bili Romi Kalderaši; „Ciganski artelji” za obradu bakra bili su, takođe, registrovani u Harkovu i Lenjingradu. Poslednji zakonski propis, koji se odnosio na „ciganske artelje” bio je propis iz 1936. godine prema kome je Sveruski industrijski savet („Vsesojuzpromsovet”)

trebalo da preduzme posebne mere za podršku i ekspanziju „ciganskih artelja” i njihovih sredstava za proizvodnju; da organizuje pripremanje i obuku njihovih članova; da poboljša uslove života, da poboljša kulturne i obrazovne aktivnosti Roma koji su radili u „arteljima”. [II. 4]

ROMSKI JEZIK
I KNJIŽEVNOST

Druga glavna linija aktivne realizacije državne politike prema Romima bio je razvoj, romskog jezika (romani) i književnosti na tom jeziku.

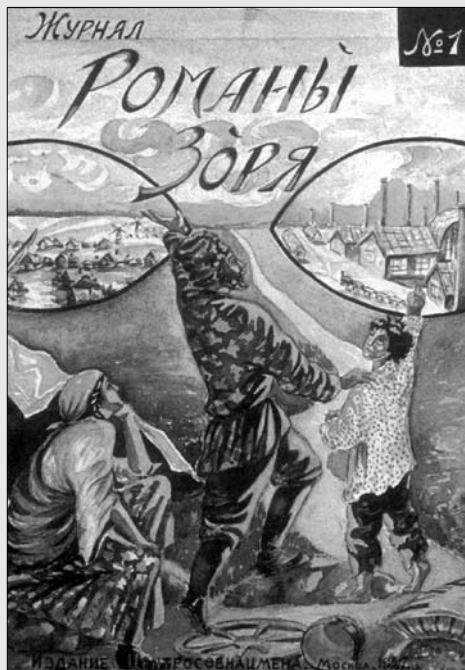
Ozbiljni naponi počeli su nakon objavljivanja članka veoma poznatih Roma aktivista Nikolaja Panjkova i Nine Dudarove u novinama „Izvestija” - „O primerima ciganskog pisma”, to

jest o verziji romskog alfabeta i njegovog književnog jezika, zasnovanog na dijalektu ruskih Roma. Proglas „O stvaranju romskog pisma” izdao je 10. maja 1927. godine Anatolij Lunačarski, predsednik Narodnog komesarijata za prosvetu („Narkompros”). Održan je sastanak s predstavnicima Glavnog odseka za nauku, Saveta nacionalnih manjina i Sveruske unije Cigana, na kom je doneta odluka da se osmisli romsko pismo (zasnovano na ruskom pismu) i odabrana komisija koja bi pripremila nacrt

standardnog romskog jezika, u koju su uključeni profesor Mihajlo Sergejevski, s Moskovskog državnog univerziteta, Nikolaj Panjkov i Nina Dudarova.

Studija Sergejevskog „O jeziku ruskih Cigana” izdata je 1929. godine, njegova Romani gramatika izašla je 1931. godine, Romani-ruski rečnik, koji su priredili Mihajlo Sergejevski i Aleksej Baranjikov, a korigovao ga je Nikolaj Panjkov, izdat je 1938. godine.

Obiman deo literature objavljen na romskom jeziku (romani) do 1938.

II. 5
Prvo izdanje časopisa „Romani Zarja” (Romska zora), Moskva, 1927. godine. (od Rajka Đurića et al. (1996) Ohne Heim - ohne Grab. Die Geschichte der Sinti und Roma. Berlin: Aufbau Verlag, str. 184b)

II. 6
Stranica iz romskog časopisa „Nevo Drom” (Novi put), 1931, nos. 4-5). Časopis je objavljivao priče isključivo za Rome, ali mnoge stranice su preuzeti prevodi opšte propagande s ruskog na ruski romski jezik (haladitka romani). Ova stranica govori o „antičkim običajima” koji se odnose na tlačenje žena: naslov iznad glasi, „Žene na Istoku”, a podnaslov „Romani sestre-radnice, pišite o svom novom životu”. Dobijeno ljubaznošću Lenjinove biblioteke.

(Lemon 2000, str. 135)

Brojne knjige su objavljene kako bi se Romi upoznali sa zemljoradnjom i zadrugama, organizacijom fabrika i raznim zanimanjima. Veliki broj publikacija bio je posvećen praktičnim problemima porodičnog života, kao „Prva pomoć u slučaju nužde”, „Šta da radite kada vaše dete ima dijareju”, „Higijena za žene”, itd. Ostale publikacije se bave opštim znanjem, a neke, verovatno, ne bi ni zanimale Rome kao buduće čitaoce, kao „O mamutima”, „O majmunima”, „Iskopavanje ruda i

metala”. Prevodi beletristike obuhvataju veliki broj prevoda klasičnih dela na romski, npr. dela Aleksandra Puškina (novele, pripovetke i poema „Cigani”), Lava Tolstoja, Maksima Gorkog (uključujući pripovetku „Makar Čudra”), Mihajla Šolohova. Takođe, objavljeno je četrdeset sedam radova romskih autora (poezije i proze) - Maksima Besljudskog, Aleksandra Germana, Ivana Rom-Lebedeva, Nikolaja Panjkova.

II. 7

godine bez sumnje je imao značajan uticaj na razvoj „ciganske” zajednice.

Ipak, ovaj uticaj je ograničen na relativno mali krug ljudi, uglavnom u Mo-

skvi i nekoliko drugih gradova SSSR-a. [II. 5-7]

OBRAZOVANJE

Velikim delom ova izdavačka aktivnost bila je povezana s državnom politikom u oblasti obrazovanja. Novine „Izvestija” od 8. juna 1925. godine, objavile su članak, u kojem se navodi da „Cigani”, kao i ostali narodi, imaju pravo na svoje obrazovanje. „Bukvar za ciganske škole”, koji je objavila 1929. godine Nina Dudarova, kao i „Bukvar za polupismene ljude”, koji je priredio Nikolaj Panjkov, predstavljaju prve izdate knjige namenjene Romima u ovom delu sveta. Do 1938. godine, ukupno je objavljeno 13 knjiga na romskom jeziku, a između ostalih knjiga i nastavnog

materijala poslednja je bila „Lylvari Piro Romany Chhib” (knjiga na romskom) A. V. Germana.

Aktivni rad na poboljšanju pismenosti i obrazovnog nivoa odraslih Roma, kroz takozvane likbez tečajeve (ukidanje nepismenosti), večernje škole, itd., počeo je u drugoj polovini 1920-ih. Romske škole i obdaništa, koja nisu zvanično bila odvojena od obrazovnih ustanova, počeli su da postoje kao deo drugih institucija.

S vremena na vreme, broj postojećih romskih škola je varirao, jer su se nove stalno otvarale (npr. u „ciganskim kolhozima”), dok su istovremeno druge raspuštane ili zatvarane (zbog loših uslova, nedostatka obučanih nastavnika, ili nezaintere-

sovanosti romske dece). Uopšteno rečeno, tokom perioda 1926-1938. godine, 86 romskih škola ili učionica sa istim statusom postojalo je u različitom trajanju. Godine 1938. bila je jedna osnovna škola (do sedmog razreda) i 25 osnovnih škola (do četvrtog razreda), kao i jedan romski internat (Serebrjanki, u Smoljensku), a u dva internata i u četiri obdaništa otvorene su romske grupe.

Udžbenici i nastavnički materijal napisani na dijalektu ruskih Roma korišćeni su u školama. Ipak, u pojedinim slučajevima, Romi iz drugih grupa smatrali su ovaj dijalekt teškim, pa je stoga bilo pokušaja da se prilagode predavanja na romskom jeziku, tako što se koristio drugi dijalekt.

OBUČAVANJE ROMA UČITELJA

Celokupno obrazovanje u romskim školama i učionicama planirano je da bude na romskom jeziku, što je izazvalo veliki problem u obuci učitelja. Romski pedagoški tečajevi počeli su 1927. godine kada su Nina Dudareva i Nikolaj Panjkov učili i obučavali prve učitelje Rome. Romski pedagoški tečajevi počeli su u Moskvi 1931. godine, prvi tečaj je obuhvatao 30 studenata koji su izabrani između 80 kandidata. Ovi tečajevi trebalo je da se pohađaju paralelno sa intenzivnim letnjim tečajevima u Toropetu (region Kalinjina), Nevelju (region Pskova), Serebrjanka (blizu Smolenjska), u Harkovu, Ivanovu, Saratovu, Sverdlovsku, Lenjingradu, Orelu i dr. Romski pedagoški tečajevi u Moskvi reorganizovani su u pedagoške koledže s Romskim odsekom 1932. godine, na kojima je do 1938. godine diplomiralo između 120 i 140 Roma studenata. Diplomci su napustili zemlju, trebalo je da rade u romskim školama. Ipak, sami učitelji često su radije radili u „normalnim” – mešanim – školama, nego što su želeli da otvaraju nove romske škole.

II. 8

II. 9

Sastanak „Ruske inteligencije” sa Anatolijem Lunačarskim 1930. godine radi otvaranja „Moskovskog romani pozorišta”. Nakon sastanka sa Anatolijem Lunačarskim, 4. oktobra 1930. godine na sastanku aktivista za narodno stvaralaštvo „Narkomprosa” doneta je odluka o otvaranju Studija za „Indo-Romen pozorište”, i 24. januara 1931. godine pozorište je otvoreno.

(Lemon 2000, str. 131)

„ROMEN POZORIŠTE”: PROMOVISANJE VREDNOSTI „NOVOG ŽIVOTA”

Ideju o romskom pozorištu inicirala je grupa aktivista raspuštene „Sveruske unije Cigana”, objedinjenih u „Loly Cheren” (Crvena zvezda) „ciganskom” klubu. Prva predstava održana je

maja 1931. godine – predstava iz dva dela, propagandni skeč „Atasya i dadyves” („Juče i danas”) i „etnografski skeč”. Ipak, prva prava premijera bila je 16. decembra iste godine, kada je odigran „Život na točkovima” Aleksandra Germana, koji je dao i ime pozorištu „Romen”. Tridesetih godina „Romen pozorište” je ubrzo našlo svoje mesto u muzičkom i kul-

Centralni komitet Svesavezne komunističke partije (boljševika) 21. decembra 1931. godine otvorio je specijalnu školu „ciganske partije”,

čiji su prvi diplomci bili 18 muškaraca i 2 žene. Trajanje ove škole bilo je 10 meseci, oni koji su diplomirali poslani su da rade kao organizatori i da preuz-

mu odgovornosti funkcionera u propagandnim aktivnostima u školama „ciganskih kolhoza” i u kampovima Roma nomada. [II. 8]

„ROMEN POZORIŠTE”

Stvaranje „Romen ciganskog pozorišta” u 1920-im i 1930-im bio je izuzetno važan događaj u državnoj politici prema „Ciganima”, koji je s vremenom dobio simbolički značaj. Pozorište je bila završnica procesa inkorporacije romske muzičke elite (uglavnom koncentrisane u Moskvi i Lenjingradu) u novu sovjetsku

realnost. U početku ovoj eliti bilo je teško da nađe svoje mesto u novom sovjetskom društvu. Stoga su se Romi pridružili novim sovjetskim strukturama finansirajući muzičke organizacije. Tada je, 1920. godine, i „Ciganski hor” Nikolaja Kručinjina registrovan u Muzičkom odseku „Narkomprosa” pod nazivom „Studio za staru cigansku umetnost”.

„Pozorište Romen” nije bila jedina mogućnost za realizaciju romske muzičke elite (koja se zapravo men-

jala u tom periodu, počela je da, osim ruskih Roma, uključuje i predstavnike drugih grupa). U mnogim velikim gradovima SSSR-a, uz pomoć države, različiti muzički ansambli osnovani su u okviru raznih sovjetskih institucija ili lokalnih kulturnih centara. Godine 1932. u Moskvi, npr. postojali su, takođe, „Ciganski državni pozorišni studio” i „Putujuće cigansko pozorište”. [II. 9, 10]

ROMI ŽRTVE MASOVNIH UBISTAVA

Romi su bez presude deportovani. U Sibiru uglavnom nisu bili smešteni u kampovima, nego više u posebna naselja i bili su pod relativno labavom administrativnom kontrolom. Istovremeno, 3 do 5 miliona ratara (procena varira) koji su deklarirani kao „kulaci”, deportovano je putem prinudne kolektivizacije, zajedno sa svojim porodicama. Za razliku od ratara, Romi nisu ostajali u novim naseljima. Tokom nekoliko godina, prolazeći kroz velike teškoće i patnje us-

pele su da napuste mesta u koja su deportovani i da obno-ve svoj nekadašnji način života, uglavnom, u evropskom delu SSSR-a. Vlasti ih očigledno nisu uzimale za ozbiljno i u mnogim slučajevima su se pravile da ne vide kada su Romi napuštali mesto u koje su bili poslani. Činjenicu da su se Romi vratili putujućem načinu života ili često napuštali svoje prebivalište, vlast nije smatrala posebnim problemom, sve dok su Romi ostajali na periferiji rural-nih područja i dok se nisu približavali velikim gradovima.

II. 11

MASOVNA DEPORTOVANJA ROMA

U početku, Romi su 1930-ih osuđivani na zatvor u logorima, ali 1937. godine počelo je masovno „čišćenje” logora od „antisovjetskih elemenata”, s listama interniranih koje je trebalo streljati na osnovu dodatnih optužbi. Romi su takođe bili među žrtvama ovih masovnih streljanja u logorima. Tako je u logoru Solovki, u Kareliji, 1937. godine streljano ukupno 13 Kalderaša iz dve velike porodice (Stanesko i Mihaj). Ova masovna pogubljenja izvršena su na lokalitetu Sandomorsk, gde je više od 9.000 ljudi ubijeno u periodu 1937-1938. godine. Pored 13 Kalderaša

ubijenih u Sandomorsku, ubijeno je i 27 ruskih Roma, koji su ranije radili na izgradnji Belomorsko-baltičkog kanala (izgrađen prinudnim radom u koncentracionim logorima).

Prema istraživanju Memorijalne asocijacije, tokom kampanje 1937-1938. godine, ukupno je ubijeno 52 Roma, i to Sandomorsku, Smoljensku, Kursku, Marij Elu, i dr. Naravno, podaci su nepotpuni, i verovatno je ukupna cifra mnogo veća. Sovjetsku „elitu” Roma masovna ispaštanja skoro da nisu dotakla, za razliku od drugih naroda SSSR-a, kojima su skoro čitava inteligencija i partijski aktivisti ubijeni tokom perioda masovnih represija.

II. 12

turnom životu SSSR-a i postalo veoma popularno i među Romima i šire u sovjetskom društvu. Njegov repertoar neizbežno je uključivao predstave s propagandnim karakterom, promovišući vrednosti „novog života” među Romima (većinu njih napisali su autori aktivisti na romskom jeziku). Kada je „Etnografsko pozorište” u Lenjingradu postavilo dve predstave 1932. godine

„Romano Drom” (Romski put) i „Giŷya i Khelibena Romen” („Ciganske pesme i igre”) koje je režirao direktor pozorišta V.N. Vsevolodskij-Gerngros, u romskoj štampi smatrano je neuspelom i ozbiljno je kritikovano njihovo prikazivanje prelaska iz putujućeg načina života u život „ciganskih kolhoza”.

II. 10

REPRESIJE 1930-IH

Staljinistička politika masovnih represija počela je 1930-ih. Mnogi Romi su bili žrtve ovih represija. One, ipak, nisu bile bazirane na rasnoj ili nacionalističkoj osnovi, nego su odgovarale opštoj sovjetskoj ideologiji tog perioda. U ovom slučaju Romi su tretirani isto kao i svi sovjetski građani.

Prvi talas represija dogodio se 1932-1933. godine, nakon uvođenja identifikacionih karata i obaveznog popisivanja prema mestu prebivališta (kombinovanog sa spiskom iz knjiga snabdevanja) 27. decembra 1932. godine. Moskva, Lenjingrad, Kijev, Odesa,

Minsk, Harkov i ostali gradovi našli su se u kategoriji „zatvorenih gradova”, gde je registracija bila teža, a mogućnosti za zaradu mnogo veće. Mnogi ljudi su dolazili u ove gradove, uključujući putujuće Rome; vlasti su reagovala poteraima kako bi uhvatile „neprijavljene elemente”, koji su bili proterivani (uglavnom u Sibir) bez sudskog saslušanja ili optužnice. Dokaz o masovnom deportovanju Roma uglavnom potiče iz Moskve i ostalih velikih gradova SSSR-a. [II. 11]

Drugi talas represija, koji je takođe uključivao Rome, sproveden je tokom 1936-1937. godine, kada to više nije bila stvar deportovanja, već „sudskih optužnica”. Zapravo, ovo nije najprikladniji naziv za odluke takozvanih trojki (sudova NKVD-a). Romi su takođe

bili žrtve ovih represija, optužnice protiv njih su sastojale su se uglavnom od nekoliko redova. Najščešći razlog za optužbu bile su „novčane špekulacije”. Krađa konja je od krivičnog dela postala politički zločin i „sabotaža” protiv socijalističke države. Još jedna česta optužba protiv Roma bila je optužba za špijunazu u korist stranih zemalja, a opravdanje nalaženje stranih pasoša kod Roma, koji su se nedavno doselili u gradove (uglavnom Kalderaši), neki od njih su nažalost prijavili svoje „artelje” pod stranim imenom. Proglašavanje Roma kao stranih špijuna, naravno, bilo je apsurdno, ali nije bilo neuobičajeno u Sovjetskom Savezu u to vreme, u kontekstu otkrivanja „stranih špijuna” čak i među najvišim partijskim ešalonima. [II. 12]

PREOKRET U NACIONALNOJ POLITICI

Radikalna promena u državnoj politici prema Romima stupila je na snagu 1938. godine. U „Belešci” Centralnog komiteta Svesovjetske komunističke partije (boljševika) date su instrukcije da se zatvori 18 nacionalnih učionica u obrazovnom sistemu, kao i postojeće škole 16 različitih nacionalnosti. Lista je uključivala narode bez državno-administrativnih formacija (ili koji žive van njih) – npr. Jermene (koji su živeli van Jermenske Sovjetske Socijalističke Republike), Poljake, Nemce, itd., zaključno s Kurdima, Asirijancima i Romima.

Promene nisu uticale samo na oblast prosvete. Masovno objavljivanje knjiga na romskom je prekinuto, pred-

stave „Pozorišta Romen” počele su da se daju na ruskom (s pojedinim delovima i pesmama na romskom). Postepeno, „ciganski artelji” i „kolhozi” počeli su da nestaju. Proces je bio spor, i deo Roma je ponovo započeo svoj nomadski način života.

U drugoj polovini 1930-ih takozvana Lenjinistička nacionalna politika ustupila je mesto „Staljinističkoj” nacionalnoj politici. Promena je počela s novim ustavom u SSSR-u, usvojenim na 8. kongresu sovjeta novembra 1936. godine. Bilo je tvrdnji da ovaj ustav oduzima Romima status „nacionalne manjine”, ipak, ova tvrdnja je neosnovana. Nigde u novom ustavu, a ni u drugim državnim dokumentima ne postoji lista naroda sa statusim ili bez statusa „nacionalne manjine”, niti postoji konkretna odredba o Romima. Romi su bili pitanje manjeg značaja u

kontekstu opšte državne politike, i nisu slučajno na listi naroda čije škole treba da budu zatvorene, romske škole su bile na dnu liste.

Mere nove nacionalne sovjetske politike pratile su različite linije i težile da odstrane etničke razlike u SSSR-u. Glavni cilj bio je da se postigne novi stepen nacionalnih razvoja – koncept sovjetskog naroda. To je bio ključni termin u nacionalnoj politici SSSR-a i, zapravo, predstavljao je razvoj stare imperijalističke ideje Rusije i Rosijana (Rosijani su narodi koji žive u Rusiji, a Ruskiye - etnički Rusi). Konkretno državne politike bile su podređene ovom principu paradigme, npr. državne i administrativne formacije, koje su zbog praktičnih razloga „stvorile” broj novih naroda osnovanih od ranijih klanova i plemenskih formacijama. Što se tiče Roma, državna politika pratila je ovaj primer.

ZAKLJUČAK

Postoje važni preokreti i čak (bar prividno) neke kontradikcije u politici sovjetske države prema Romima. Politika prema Romima do 1938. godine zasnivala se na tretiranju Roma kao zasebnog naroda, koji bi trebalo da se razvija stvaranjem odvojenih „ciganskih kolhoza”, „ciganskih” škola, itd., pre svega, kao etnička zajednica, koja je deo sovjetskog društva.

Nakon 1938. godine paradigma se promenila, „specijalni” element u politici ustupio je mesto „glavnom, generalnom pristupu” i Romi su, pre svega, smatrani kao integralni deo sovjetskog društva, bez posebne separacije u glavnim društvenim oblastima (ekonomija, prosveta, itd.); kao zajednice njihov razvoj je podržan u okviru etnokulturnog plana (pre svega u oblasti muzike i plesa).

Rezultat prvog pristupa uključuje veoma ograničeni krug nove, sovjetske elite Roma. Drugim pristupom, iako ne možemo govoriti o kompletnoj i uspešnoj politici države vezanoj za razvoj romske zajednice, stvorene su neke mogućnosti koje su garantovale jednako učešće Roma u javnom životu i poboljšanje njihovog obrazovanja i njihove građanske svesti.

Bibliografija

Barannikov, Aleksei P. (1931) *Tsygany SSSR. Kratkii istoriko-etnograficheskii ocherk.* Moskva | **Bessonov, N. / Demeter, N. G. / Kutenkov, V. (2000)** *Istoriya tsygan. Novyi vsglyad.* Voronezh: Rossiyskaya Akademiya Nauk | **Crowe, David (1995)** *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia.* London / New York: I. B. Tauris Publishers | **Fraser, Angus (1992)** *The Gypsies.* Oxford / Cambridge: Blackwell | **Kalinin, Valdemar (2003)** *Zagadki baltiiskikh tsygan (Rossiya, Estoniya, Litva, Latvija, Polsha).* Vitebsk | **Kenrick, Donald / Taylor, Gillian (1998)** *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies).* Lanham, Md.: The Scarecrow Press | **Lemon, Alaina (2000)** *Between two Fires. Gypsy Performance and Romani Memory from Pushkin to Post-Socialism.* Durham / London: Duke University Press | **Marushiakova, Elena / Popov, Veselin (2003)** *Social Position of the Gypsies in Contemporary Russia and the Countries of the former USSR (Historical Background and Contemporary situation).* In: Dvorák, Tomáš (ed.) *Mily Bore ... Profesoru Ctiboru Necasovi k jeho sedmdesátým narozeninám venuj i přátelé, kolegové a záci.* Brno: *Historický ústav AV ČR*, pp. 237-244